

Marijana Matijević
Sveučilište u Zadru

RUŽICA GRAD

Autorica se interdisciplinarno bavi svim važnim osobinama srednjovjekovnog grada Ružica. Nakon određenja imena i položaja slijedi pregled povijesnih izvora o Ružici od 13. do 18. stoljeća, uz upozorenje čitatelju kako je teško odrediti koji se izvori odnose isključivo na Ružicu, kao i kratak pregled historiografije o Ružici u 19. i 20. stoljeću. Dalje se autorica bavi arheološkim ostacima lokaliteta što uključuje pregled faza izgradnje i arhitektonske kamene plastike, uz posebnu pozornost dvorskoj kapeli, koja je jedna od najvećih u to doba u Slavoniji. Slijedi pregled metalnih i keramičkih nalaza, kao i opis dosadašnjih restauratorsko-konzervatorskih zahvata na Ružici. Na koncu se autorica posebno bavi odnosom Ružice i Starog grada – srednjovjekovne utvrde 2 kilometra južno od Ružice.

Ključne riječi: Ružica grad, kasni srednji vijek, srednjovjekovna arheologija, Slavonija, Orahovica

1. UVOD

Srednjovjekovni grad Ružica smješten je 2,5 kilometara jugozapadno od Orahovice između sjevernih obronaka Papuka i Krndije. Nastao je krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Procvat doživljava u vrijeme Nikole i Lovre Iločkog. Smrću Lovre Iločkog 1524. godine biva prekinut uspon samog grada, a ubrzo poslije odlaska Turaka dolazi kršćanska posada, a grad mijenja vlasnike. Riječ je o vremenu kasnoga srednjeg vijeka, odnosno u umjetničkom smislu visokoj gotici i renesansi. Ružica nastaje s opstankom i poslije turskog napuštanja, ali tijekom 18. stoljeća u konačnici biva napuštena.

Povijesno gledano vrhunac Ružice bio je za vladavine Matije Korvina. Njegova je vladavina dvoslojna. S jedne strane dolazi do konstantnih sukoba s Osmanskim Carstvom, a s druge strane dolazi do procvata kulture i umjetnosti. Još je početkom Prvoga svjetskog rata, Đ. Szabo utvrdio da Ružica nije ni grad (Burg), ni dvor (Schloss), ni tvrđa (Festung). Naime, on tvrdi da grad nije jer mu nedostaje cijeli određeni sastav grada, dvor nije jer je ipak stvoren za obranu, a nije ni tvrđa jer je prevelika. Ona je zapravo sve troje zajedno.¹

2. IME I POLOŽAJ

2.1. Ime

Tijekom srednjeg vijeka ime Ružice ili neke od obližnjih utvrda koje se spominju u izvorima glasilo je Raholca, Rahovca, Rahonca, Rahóca što je mađarski prijevod ili inačica hrvatskog Orahovica i njegove inačice Rahovica, što je neosporno krnji oblik tog imena. Orahovica je prvotno označavala potok koji izvire na Kapavcu na Papuku, a dio tog potoka i danas se tako

¹ Đ. Szabo, 1914., str. 94-95

zove. Tijekom ranoga novog vijeka, ponajviše u 18. i 19. stoljeću, javlja se Orovica kao jednostavniji oblik.² Orahovica potječe od riječi orah. Izvedenice te riječi dosta su česte kao toponimi i javljaju se na području Požeške županije npr. Oriovac, a čak se i u Gradišću u Austriji javlja mjesto Rechnitz (mađ. Rohonc, hrv. Rohunac) što se može identificirati s hrvatskim/slavenskim Orahovica.³

Međutim, dosta je zanimljiv naziv Ružica. Vjerojatno je riječ o iskrivljenoj verziji mađarskog *Rahóca* koja se tijekom vremena transformirala u hrvatski Ružica. Dakle, napuštena je osnova koja je vezana uz značenje (orah) i prešla je u govorno bližu verziju tadašnjim govornicima (ružicu). No, logičnim se postavlja pitanje zašto je samo utvrda „promijenila“ ime, a isti princip nije primijenjen i na naselje.⁴ Ipak, neki mađarski autori (Csánki, Kiss) iznose i mogućnost postojanja ružičnjaka u Ružici i oko nje, što se može povezati s bogatstvom i raskoši same Ružice. O istome svjedoče i brojne legende i priče. Jedna od legendi o imenu Ružice veže se uz djevojku Ružicu čiji su otac i braća poginuli u borbama pa se organizirao viteški turnir za Ružičinog muža u kojem su osim Slavena, sudjelovali i Franci i Goti. Budući da je pobijedio Got Ulrik, Ružica se bacila s tvrđave i poginula, a od njezine krvi počele su rasti ruže.⁵ Postoji verzija u kojoj je Ružica ispunila odluku, a nije riječ o Gotu, već o Franku. Druga legenda ističe vilu Ružicu koja je sa svojim prijateljicama sprječavala gradnju pa je bila zazidana u temelje utvrde. Treća pak legenda ističe plavog vola koji je zastao veliki orah oko kojeg je bila omotana divlja ruža.⁶

2.2. Položaj

Kao što je već istaknuto, Ružica-grad nalazi se 2,5 km jugozapadno od današnjeg grada i srednjovjekovnog trgovišta Orahovice. Ružica zauzima hrbat na 378 m nadmorske visine i izgrađena je u smjeru sjever – jug. Utvrda je prostrana, duga je 110 metara, a široka 60 metara. U blizini Ružice protječu dva potoka Ercegovac i Vođenica, a nedaleko se nalazi i selo Duzluk.⁷

Slika 1. Položaj Ružica-grada (prema B. Nadilo, 2005., str. 278)

² S. Andrić, 2008., str. 81

³ S. Andrić, 2008., str. 81

⁴ S. Andrić, 2008., str. 81

⁵ Za različita mišljenja kao i za narodne priče v. S. Andrić, 2008., str. 81

⁶ B. Nadilo, 2005., str. 177-178

⁷ S. Andrić, 2008., str. 80

3. POVIJESNI PREGLED

Pri proučavanju srednjovjekovnih vrela o Ružici gradu, istraživači moraju biti veoma oprezni zbog činjenice da u okolici Ružice postoje još najmanje dvije utvrde iz istog razdoblja. Radi se o stambenoj palači (*curia nobilitaris*) u podnožju same Ružice, a na te ostatke upozorio je već Szabo, te o Starom gradu udaljenom približno 2 kilometra od Ružice. Drugim riječima, veoma je teško utvrditi koji se izvori odnose točno ili isključivo na Ružicu. U narednom tekstu će se koristiti ime Orahovica za pripadajuće utvrde zbog već spomenutih razloga.

Karta 1. Položaj Ružice-grada iz 1885. godine (prema B. Nadilo, 2005., str. 8)

3.1. Izvori iz 13. Stoljeća

Za početak stoljeća veže se ime prvog vlasnika orahovačkog kraja, velikaša Pota ili Potha od Györa koji je obnašao službu palatina 1209. – 1212. godine. Sljedeći važan izvor datira iz 1228. godine kada kralj Andrija II. daje zemlju Marcelu Pakarskom od roda Teten (Tétény) i njegovoj braći pa se pri opisu međa Ozyag (Osuvak) navode susjedne zemlje „orahovačkih plemića“ (*nobilium de Raholcha*).⁸ Otprilike iz istog vremena kao i prethodni izvor, postoji izvor koji ističe da je velikaš Pot predao posjede Jošavu i Orahovicu (*Isowa et Rohocha*) kao „djevojačku četvrtinu“ prigodom udaje svojih kćeri za Pavla iz roda Gyerege i Stjepana iz roda Csák.⁹

Dana 21. rujna 1258. godine izdana je kraljeva povelja u dva primjerka za obje strane, a radi se o pokušaju Konrada od Óvára, daljeg rođaka već spomenutog Pota, za vraćanjem

⁸ S. Andrić, 2008., str. 81; M. Balić, 1974., str. 20; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 8; J. Bösendorfer, 1994., str.93; Đ. Szabo, 2006., str. 133

⁹ S. Andrić, 2008., str. 82; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 9

Jošave i Orahovice, ali ih kralj presudom ostavlja također spomenutima Pavlu i Stjepanu kao i njihovim ženama jer su ih oni tada posjedovali 30 godina dobivši ih kao djevojačku baštinu.¹⁰ Sljedeći izvor veže se uz 1281. godinu kada se opet spominju međe posjeda Osuvak i ističu se susjedne zemlje Orahovica (Ruhocha) i Jošava (Ylsua) kojima je vlasnik „magister Acho“ koji je bio sin Pavla Geregye.¹¹ Krajem 13. stoljeća kao vlasnik Orahovice javlja se Ugrin Pošov (Poušov), bliski suradnik kralja Karla Anžuvina. On je prvi izgradio utvrdu na posjedu Orahovice.¹²

3.2. Izvori za 14. stoljeće

U vremenskom intervalu 1311. do 1317. godine, Orahovica je bila na granici posjeda Ugrina Iločkog iz roda Csák s posjedima Henrika Gisingovaca. Poslije smrti Ugrina Iločkog 1311. godine, Orahovica je potpala pod Gisingovce, a tek je 1317. godine kraljeva vojska uspjela preoteti Orahovicu Gisingovcima.¹³ Sljedeća važna povelja datira 27. prosinca 1317. godine. Povelja je izdana u Iloku, a njome Nikola, sin Ugrinov i njegova majka prikazuju da im je komes Andrija, sin Maranov, napravio veliku uslugu pronasavši privilegij i pomogavši pri zadobivanju natrag Orahovice (*Roholtza*).¹⁴

Za razdoblje 1317. – 1347. godine važna je činjenica da je orahovičku utvrdu preuzeo sam kralj Karlo Robert Anžuvina i predao je kaštelanima koji su postajali virovitički župani.¹⁵ Veoma je važan izvor iz 1347. godina kada je Ludovik I. dao orahovičku utvrdu velikašu Lovri Toti (ili Slavenu) i njegovim rođacima u zamjenu za njegovu tvrđavu Zrin kojeg je onda zamijenio sa Šubićima za Ostrovcu.¹⁶ U listini iz 28. ožujka 1357. koja se direktno veže na prethodnu povelju izdaje se potvrđnica za zamjenu kralja i Lovre Tota. Njome je Nikola Kont osim Orahovice dobio i još tri posjeda: Viljevo i Jošava koji su već nekoliko puta spomenuti i direktno vezani s Orahovicom, te Bukvu ili Bakvu koja se identificira sa Špišić – Bukovicom kod Virovitice.¹⁷

U sljedećoj listini datiranoj 28. prosinca 1364. godine, kralj Ludovik obnavlja potvrđnicu za Orahovicu iz 1357. iz razloga što je pečat ukraden pa je obnavlja novim pečatom, a ta je potvrđnica izdana Nikoli Kontu i njegovu nećaku Ladislavu Lókösevu.¹⁸ Naredna povelja iz 2. lipnja 1369. govori o razgraničenju bosanskog odnosno đakovačkog biskupa i plemića iz roda Treutel koji su imali posjed Nevnu (današnju Levanjsku Varoš). Tada se kao kraljev povjerenik javlja magister Ugrin Orahovački (*de Rohoncha*), inače sin Ivana Tota i bratić Nikole Konta.¹⁹

¹⁰ S. Andrić, 2008., str. 82; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 10

¹¹ S. Andrić, 2008., str. 82-83; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 10

¹² S. Andrić, 2008., str. 83

¹³ S. Andrić, 2008., str. 83; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 11

¹⁴ S. Andrić, 2008., str. 83-84; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 10

¹⁵ S. Andrić, 2008., str. 84; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 12

¹⁶ S. Andrić, 2008., str. 84; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 12

¹⁷ S. Andrić, 2008., str. 85-86; M. Balić, 1974., str. 20; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 12-13; V. Radauš, 1973., str. 23; Đ. Szabo, 2006., str. 133

¹⁸ S. Andrić, 2008., str. 86

¹⁹ S. Andrić, 2008., str. 86

3.3. Izvori iz 15. stoljeća

Prvi izvor iz 15. stoljeća jest iz 21. rujna 1402. godine kada se radi o ugovoru po kojem će ugarska kruna, ukoliko kralj Žigmund umre bez muškog potomka, pripasti austrijskom vojvodi Albertu Habsburškom. Među 112 potpisnika vidljiva su i trojica Orahovačkih (*de Raholcza/Racholcha*): Stjepan Lőkösef, na 85. mjestu, Nikola Ladislavov na 107. mjestu i Nikola Lőkösef, na 108. mjestu.²⁰

Već godinu poslije (1403.) javlja se novi izvor. Radi se o optužbi, točnije Orahovački bivaju optuženi za izdaju, odnosno nevjeru vladaru, jer su stali među poklonike protukralja Ladislava Napuljskog koji se okrunio u Zadru 5. kolovoza 1403. godine. Kralj Žigmund oduzeo je Orahovačkima eponimni posjed Orahovicu i predao je hrvatskom i slavonskom banu Ladislavu Grđevačkom. Raritet je što ih je nedugo poslije toga pomilovao i vratio im, definitivno prije 1408. godine, navedeni posjed.²¹

U vremenskoj amplitudi 1403. – 1405. godine Nikola Dimitrijević Pekry (Pakarski) naziva se kaštelanom Orahovice u ime Ladislava Bartolovog Orahovačkog (Iločkog). Navedenom Nikoli je kao kaštelanu 10. listopada 1403. kralj Žigmund oprostio što se u izdaji priključio svome gospodaru Ladislavu te ga je oslobodio veoma teške osude gubitka glave i imanja. Tada se javlja mačvanski ban Ivan Morovički koji odbija Pekryju vratiti oduzete posjede koji su, nota bene, njemu bili dodijeljeni. Razumljivo, Pekry je izgubio parnicu oko svojih imanja koja su dana Morovičkom. Taj je slučaj dosta zanimljiv jer pokazuje da je kaštelana u Orahovici postavljao član loze Nikole Konta, odnosno Iločkih, a ne neki od potomaka Lőkösa Orahovačkog.²²

U povelji iz 15. srpnja 1411. Ugrin Petrov Orahovački (*de Rohucha*) daruje posjed Petretince (u Virovitičkoj županiji) pavlinskom samostanu sv. Benedikta u Bakvi, današnjoj Špišić – Bukovici. Zanimljiva je osoba tog Ugrina budući da genealoška veza s ostalim Orahovačkima nije pobliže poznata; možda je pripadao zasebnoj bukovičkoj grani Orahovačkih.²³

Od izvora iz druge polovice stoljeća, među zanimljivijima je onaj u kojem Vitus Huendler, vikar pečuškog biskupa Nikole, piše Barbari Nikolinoj, “zakonitoj i predostojnoj supruzi presvijetlog i plemenitog muža gospodina Ladislava Orahovačkog (*de Roholza*), mačvanskog bana”, podjeljujući joj indulgencije i pobožne napatke s tim u vezi. Pismo u sačuvanom prijepisu nažalost nema datuma pa su nam jedini kronološki oslonci za njegovu dataciju vrijeme službe pečuškog biskupa Nikole (1455-1459) i notorna činjenica da je Huendler bio pečuški vikar od 1447. do sredine 1460-ih godina. S druge strane, poznato je da je tih godina mačvanski ban bio sam Nikola Iločki, s različitim subanovima (u 15. st. na čelu Mačvanskog banata redovito stoje po dva bana!). Stoga pismo može datirati između 1458. i 1459. godine. Najvjerojatnije je gore spomenuti Ladislav Orahovački bio mačvanski ban u vrijeme Nikolinog sukoba s novoizabranim kraljem Matijom Korvinom, izabranim za ugarskog kralja 24. siječnja 1458. godine. Naime, Nikola je zajedno s nekim drugim velikašima više od godinu dana poslije Matijina izbora još pokušavao na ugarsko prijestolje dovesti njemačkog cara Fridrika III., ali se naposljetku ipak izmirio s Matijom. Dobro se zna da je Matija za trajanja sukoba Nikolu lišio svih državnih časti. Zbog toga je Ladislav

²⁰ S. Andrić, 2008., str. 86; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 13

²¹ S. Andrić, 2008., str. 87; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 13.

²² S. Andrić, 2008., str. 87

²³ S. Andrić, 2008., str. 87

Orahovački mogao zakratko postati mačvanski ban. Postoje dvije mogućnosti za to, prvo da ga je na Nikolino mjesto postavio kralj Matijaš, drugo, da ga je sam Nikola uzeo za sudruga u banstvu. Velika je zagonetka tko je uopće taj Ladislav Orahovački, koji se pojavljuje gotovo tri desetljeća budući da se o posebnoj lozi Orahovačkih u poznatim vrelima izgubio trag.²⁴

Nikola Iločki je u Orahovici sastavio oporuku 14. veljače 1471. godine po kojoj je za svog glavnog nasljednika odredio sina Lovru, a u drugom redu (ako Lovro umre bez muškog potomstva) svoje tri kćeri i unuku. Goleme obiteljske posjede stjecane naraštajima, među kojima i Orahovicu, naslijedio je Lovro, “bosanski herceg” i mačvanski ban.²⁵ U početku vladavine Vladislava II. Jagelovića, dolazi do sukoba kralja i Lovre Iločkog, a ti sukobi vrhunac doživljavaju potkraj 1494. i početkom 1495. godine. Poraženi Lovro bio je prisiljen od kralja zatražiti milost, a velik dio posjeda privremeno mu je oduzet.²⁶

3.4. Izvori iz 16. stoljeća

U popisu “dimova” (domaćinstava) iz 1507. godine za kraljevski porez u Križevačkoj županiji navode se trgovište i “provincija” Orahovica (*Rahowcha*) u posjedu “vojvode Lovre” (Iločkog). Ako se uzme, prema Kubinyiju, da je prosječan broj osoba po dimu/domaćinstvu bio 6,2, može se izračunati da je čitavo orahovačko vlastelinstvo zajedno s trgovištem imalo oko 1835 stanovnika (odnosno malo više od toga, jer primjerice samo svećenstvo ili kaštelan i ostali familijari hercega Lovre nisu bili porezni obveznici). Od tog je broja na samo trgovište otpadalo između 310 i 496 žitelja, ovisno o tome jesu li se svećenički dimovi nalazili u trgovištu ili drugdje na vlastelinstvu.²⁷

Dana 16. studenog 1511. godine sinovi Ladislava Országa od Gúta, Mihovil i Franjo tražili su da im Lovro Iločki preda posjedovne udjele u svojim brojnim utvrdama i vlastelinstvima na ime nasljeđa (“djevojačke četvrtine”) njihove pokojne majke Magdalene, koja je bila Lovrina sestrična. Lovro nije udovoljio tom zahtjevu.²⁸ U pismu iz 5. srpnja 1513. godine Lovro Iločki nastanjen u Orahovici piše vašvarskom županu Ladislavu Kaniškom, prosvjedujući zbog prisvajanja nekih svojih dobara.²⁹

Poslije smrti Lovre Iločkog (malo prije sredine 1524. godine), započela je sudska borba za njegova velika imanja. U početku su u tome bili najuspješniji Franjo i Emerik Ország od Gúta i njihove sestre, koji sklapaju (u studenom 1524.) određeni sporazum s udovicom Lovre Iločkoga Magdalenom de Bakowcza, a u potvrdi iz 21. lipnja 1525. godine preko posrednika izdaju zabranu bilo kojoj trećoj strani da zaposjedne Lovrina imanja, među kojima navode poimenice i Orahovicu u Križevačkoj županiji.³⁰ U listini datiranoj 22. veljače 1526. godine, palatin Stjepan Werbőczy je sudac u sporu oko ostavštine Lovre Iločkoga, koji traje od lipnja 1525. Suprotstavljene strane su članovi obitelji Ország od Gúta i Lovrina udovica, inače druga Lovrina žena, Magdalena, koja se u međuvremenu preudala za tadašnjega glavnoga kraljevskog stolnika Ladislava Morea od Csule.³¹

²⁴ S. Andrić, 2008., str. 89; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 14

²⁵ S. Andrić, 2008., str. 89-90; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 14

²⁶ S. Andrić, 2008., str. 90-91; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 14

²⁷ S. Andrić, 2008., str. 91

²⁸ S. Andrić, 2008., str. 91-92

²⁹ S. Andrić, 2008., str. 92

³⁰ S. Andrić, 2008., str. 92

³¹ S. Andrić, 2008., str. 92

Kralj Ferdinand Habsburgovac u potvrđnici iz 9. lipnja 1529. potvrđuje, pod naslovom “nove donacije”, svome glavnom stolniku Ladislavu Moreu od Csule, njegovoj ženi Magdaleni *de Raholcza* i njihovu sinu Ivanu vlasništvo nad dobrima u različitim županijama, a među ostalima spominje se i “utvrda Orahovica s plemićkom kurijom na posjedu Viljevo u Križevačkoj županiji”. Zanimljiv je pridjevak *de Raholcza* koji se tu javlja uz Magdalenino ime. Najvjerojatnije se radi o pogrešci jer ona drugdje nosi pridjevak *de Bakowcza* što se odnosi na Bukovicu kod Slatine.³² Ladislav More u studenom 1529. godine moli kralja Ferdinanda da mu daruje kaštel Bakvu (*castellum Bakwa*), u današnjoj Špišić-Bukovici, jer je ista pod pripadnošću utvrde Orahovice. K tome, navedena je utvrda u rukama Ladislava Benčika (*Benchyk*), pristalice i rođaka Ivana Zapolje, koji ju je stekao još od hercega Lovre Iločkog kao njegov familijar.³³

U pismu iz 22. srpnja 1530. zagrebački biskup i hrvatsko-slavonski ban Šimun Bakač Erdödy i njegov rođak Petar Erdödy javljaju iz Čazme glavnom kapetanu Ivanu Katzianeru da su Turci “ognjem i mačem poharali svu pokrajinu oko Orahovice, utvrde gospodina Ladislava Morea”, kao i da su uspjeli doprijeti u tom pustošenju do Mikleuša i usput nagnavši u bijeg sav puk iz toga kraja.³⁴ Pismo datirano 25. kolovoza 1530. svjedoči o borbama između Zapoljinih i Ferdinandovih pristaša u Slavoniji, a samo pismo piše “namjesnik” Ladislava Morea Stjepan Škiljanović iz utvrde Orahovice. To je pismo namijenjeno kapetanu Ludoviku Pekryju, a piše o tome kako su Zapoljevci poharali i uništili sva dobra njegovog gospodara.³⁵

Pristaše kralja Ivana Zapolje uz pomoć Turaka opsjedaju i zauzimaju 1533. godine Palotu u Vesprenskoj županiji, utvrdu “tiranina Morea”. U njoj su pronašli golemo Moreovo blago te zarobili njegovu kćer i sina, koji su potom poslani Zapolji kao roblje. O tome piše 9. lipnja 1533. u pismu zagrebački biskup Šimun Erdödy, koji je sve do 1535. bio jedan od glavnih Zapoljinih pristaša. Opsadu Palote opisao je i povjesničar Nikola Istvánffy početkom 17. stoljeća. Prema njemu je More tada uspio pobjeći u Orahovicu, ali su Zapoljevci i nju osvojili, ali ga nisu uspjeli uhvatiti. Orahovica je tada bila predana Zapoljinim ljudima Ivanu i Rafaelu Podmaničkima. To je ipak bilo zakratko jer je u Slavoniji ubrzo zavladao Ferdinandova stranka.³⁶

O teškim vojnim prilikama u Slavoniji javlja vijeću Donje Austrije Ferdinandov ugarski namjesnik i dvorski sudac Aleksije Thurzó pismom iz Hlohoveca kod Njitre (5. kolovoza 1536.). Tvrdi da se kršćanska vojska nije usudila u Posavini otvoreno suprotstaviti nadolazećim snagama bosanskog i beogradskog sandžakbega, nego se povukla na sigurnije mjesto te se sada nalazi “blizu Orahovice, utvrde gospodina Ladislava Morea”. Među kasnijim uzbuđenim vijestima o tome što su sve Turci osvojili tijekom ljeta 1536. godine, pojavljuju se i one netočne. Tako je stanoviti Luka Marenzy 29. listopada iste godine pisao dvoru da su Turci osvojili Orahovicu i da su nadomak Mikleušu i Sopju.³⁷

Propašću Katzianerovog pohoda na turski Osijek i u Podunavlje u rujnu ili listopadu 1537. godine, predstavnici Slavenskog sabora izvješćuju u studenom 1537. u Grazu kralja Ferdinanda o obrambenim prilikama i potrebama u međurječju Drave i Save. Tada se u popisu utvrda “u Slavoniji” koje još nisu pale u ruke Turcima navodi i Orahovica Ladislava Morea

³² S. Andrić, 2008., str. 93; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 16

³³ S. Andrić, 2008., str. 93; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 16

³⁴ S. Andrić, 2008., str. 93-94

³⁵ S. Andrić, 2008., str. 94

³⁶ S. Andrić, 2008., str. 94; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 16

³⁷ S. Andrić, 2008., str. 94

(*Rahocza: domini Ladislai More*).³⁸ U dokumentu iz 1540. godine koji sadrži popis utvrda u Kraljevini Slavoniji s uputama o tome treba li ih održavati ili pak kao nekorisne srušiti, navodi se i Orahovica uz napomenu da joj manjka opskrbe pa da je treba opskrbiti (*Rahocza prouentibus carens, prouideatur*). Nažalost, nema podataka o vlasniku. Korisno je istaknuti da se, od ukupno 19 utvrda u tome napatku, samo za još tri predviđa tolika posada (to su Kraljeva Velika na donjoj Ilovi, Ivanić i Virovitica).³⁹

Godine 1542., najvjerojatnije u veljači, Orahovicu opsjeda i zauzima vojska požeškog sandžakbega Murata. Izravne suvremene vijesti o padu Orahovice nalaze se samo u pismu koje je "bivša despotica", žena srpskog despota Stjepana Berislavića, koji je ubijen 1535. godine, Katarina Batthyány 1. ožujka 1542. iz Stolnog Biograda poslala svome bratu Franji. Ona piše da je Murat-beg (požeški sandžakbeg) sada već osvojio Orahovicu, zarobivši pritom "našeg nesretnog brata". Tome su događaju prethodili neuspješni pregovori Mihovila Batthyányja s Ladislavom Moreom oko spašavanja orahovačkih zatočenika. Sada, pak, braća

Batthyány namjeravaju dati Turcima Moreovu djecu u zamjenu za bratovo oslobođenje. Taj splet događaja nešto drukčije opisuje kasnije Istvánffy. Po njemu su Osmanlije zauzeli Orahovicu budući da je More iz nje pobjegao, ali je poslije ipak bio uhvaćen i skupa s dvojicom sinova poslan u Istanbul gdje je prihvatio islam kako bi se izbavio iz tamnice.⁴⁰

Dana 20. veljače 1550. kralj Ferdinand I. i jegarski biskup Nikola Oláh u Požunu izdaju Katarini, kćeri Ladislava Morea i Magdalene Bukovičke, sada ženi Eustahija de Feled, potvrđnicu za njezine posjede u jedanaest različitih županija. Katarina ju je tražila jer su joj listine o posjedima propale u posljednjim turskim napredovanjima. Radi se uglavnom o kaštelima, trgovištima i selima koji se tada nalaze u vlasti Osmanlija. Na prvom se mjestu navode posjedi u Križevačkoj županiji, a među njima se izdvaja najprije utvrda i trgovište Orahovica.⁴¹ U posljednjem urbaru sigetske utvrde iz 1565. godine spominje se i utvrda Orahovica (*Rahocza*) s 22 pripadna sela.⁴² Osmanski porezni popis Požeškog sandžaka iz 1579. godine spominje utvrdu u Orahovici.⁴³

3.5. Izvori iz 17. i 18. stoljeća

U talijanskom (mletačkom) opisu Bosanskog pašaluka iz prve polovice 17. stoljeća za utvrdu Orahovicu (*Oracoviza*) kaže se da je "zidom opasan grad s lijepim zgradama" i da ima "utvrdu s nešto lakog topništva". Evlija Čelebi u svojem putopisu govori o Orahovici kao o sjedištu sandžaka, no, ne opisuje je posebno.⁴⁴ Kratku zabilješku o Ružici dao je papin izaslanik Georgiceo 1626. godine. On je te godine obilazio katoličke zemlje pod Turcima i o tome izvještavao Propagandu Fide u Rimu. Za Orahovicu spominje utvrđeni grad sa 300 ljudi pod oružjem i 200 kuća u podnožju grada.⁴⁵

U jeku rata za oslobođenje od Turaka, u jesen 1688. godine habsburški časnik grof Sigmund Joachim od Trauttmansdorffa našao se u orahovačkoj utvrđi te je opisuje u svom

³⁸ S. Andrić, 2008., str. 94; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 18

³⁹ S. Andrić, 2008., str. 95

⁴⁰ J. Adamček, 1980., str. 235; S. Andrić, 2008., str. 95; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 18

⁴¹ S. Andrić, 2008., str. 95

⁴² S. Andrić, 2008., str. 95-96

⁴³ S. Andrić, 2008., str. 96

⁴⁴ S. Andrić, 2008., str. 96

⁴⁵ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 19

dnevniku. Tu ga je ugostila nedavno postavljena kršćanska posada pa je razgledao “dvorac”, zaključivši po ostacima zidnih slikarija i dobro sačuvanoj “kućnoj kapeli” da je dvorac “nekada posjedovao otmjen gospodin”. Dosta podroban opis orahovačke utvrde donosi popis orahovačkog kotara iz 1698. godine. Nešto je sažetiji u tom pogledu popis iz 1702., gdje se ističe da je trgovište Orahovica za Turaka bilo znatan grad, a dijeli se na Gornju i Donju Varoš. Povrh Gornje je dosta ruševna, iako u pojedinim dijelovima još dobro očuvana utvrda, a u dolinama blizu nje nalaze se dvije “plemićke kurije”.⁴⁶

Tijekom XVIII. stoljeća izmjenjuju se vlasnici: barun de Cordua, T. Fleischmann (vlasnik od 1723. godine), Pejačevići, D. Mihalović (Mihaljević), Heine, Pfeifer, te posljednji vlasnik, barun Gutmann.⁴⁷

3.6. Historiografija o Ružici tijekom 19. i početkom 20. stoljeća

Jedan od najstarijih crteža Ružice nacrtao je F. Storno 1862. godine. Taj crtež donosi u prvom planu dvorsku kapelu s prikazom profilacije prozora, a značajan je jer donosi dva veoma važna detalja. Donosi kat na kuli 13 i cjelovitu kulu 19.⁴⁸

Iz 1895. godine potječu dvije fotografije profesora Vjekoslava Celestina, od kojih jedna prikazuje grad s juga s pogledom na polukružni bastion kao i pripadajući prostor iznad njega, a druga je snimljena s istočne strane. Zanimljivo je da postoji fotografija istih pozicija iz 1912. godine koju je snimio M. Olrom. Zahvaljujući tome, mogu se usporediti sve promjene koje su se dogodile u toj vremenskoj amplitudi.⁴⁹

U Ministarstvu kulture RH čuva se nekoliko vrijednih fotografija iz 1864. i 1900. godine kao i grafika H. Hötendorfa te akvarel A. Šenoe, a u Hrvatskom povijesnom muzeju čuva se akvarel F. Quiqereza iz 1878. godine.⁵⁰

Međutim, prvi opis grada s pripadajućim crtežom objavio je E. Kramberger 1881. godine. Ipak, najznačajniji je historiografski doprinos Đ. Szabe koji u nekoliko svojih djela opisuje Ružicu i donosi relativno dobar floert.⁵¹

4. ARHEOLOŠKI OSTACI

Srednjovjekovni grad Ružica je među najvećim srednjovjekovnim gradovima u Hrvatskoj. Smješten je 2,5 kilometara jugozapadno od Orahovice. Nalazi se na nadmorskoj visini od 378 metara, a omeđen je dvama pritocima rijeke Orahovice. Grad se rasprostire na prostoru oko 8 000 četvornih metara. Što se tiče arheoloških nalaza, važno je napomenuti da postoje nalazi iz kasnoga srednjeg vijeka i turskog perioda koji su dominantni, a nakon odlaska Turaka kraće vrijeme u njoj boravi manja vojna posada. Arheološki nalazi o Ružici upućuju da je grad nastao u drugoj polovici 14. stoljeća ili početkom 15. stoljeća. Postoji nekoliko nalaza iz ranijeg perioda poput dva banovca iz vremena Bele IV. koji su nestali te ostruga s trnom, koja je također nestala, čiji nastanak datira u 13. stoljeću.⁵²

⁴⁶ S. Andrić, 2008., str. 96; D. Feletar – T. Đurić, 2002., str. 82

⁴⁷ M. Balić, 1974., str. 21; A. Horvat, 1966., str. 145; Đ. Szabo, 2006., str. 135

⁴⁸ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 20

⁴⁹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 20

⁵⁰ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 20

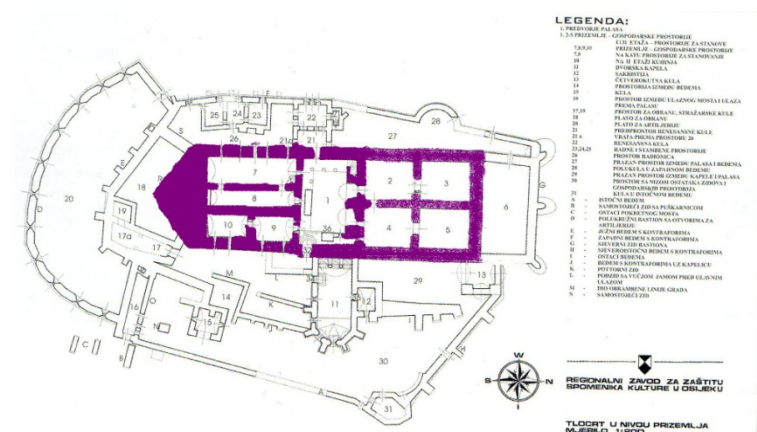
⁵¹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 20

⁵² Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 34

4.1. Faze izgradnje

O Ružici gradu mogu se razaznati četiri faze izgradnje. Prva faza vezana je uz izgradnju teško utvrđenog palasa koji je bio teško dostupan, ali i fortificiran zidom debljine 2,50 do čak 7,50 metara na jugu. To je zapravo jedna vrsta donžon kule pretvorene u palaču u kojoj se istodobno vodilo računa o obrani kao i udobnosti i kvaliteti stambenog prostora.

Ova faza datira s prijelaza 14. u 15. stoljeće. Izgrađena je palača (palas), veliki pačetvorinasti objekt smjera S – J. Namjena joj je smještaj gospodara, ali i skladištenje određenih materijalnih dobara. Radi se o trokatnoj građevini koja je imala ulazni dio iz kojeg se ulazilo u predvorje I. Ova je prostorija dijelila palaču na dva dijela: sjeverni i južni dio. Analogno tome, imala je komunikacijsku ulogu. Stubište se nalazilo u zapadnom dijelu i vodilo je na gornje katove. Južni dio palače sastoji se od tri prostorije, a sve su imale bačvasti svod, dok se sjeverni dio palače sastojao od četiri prostorije s drvenim stropom. Prizemlje je bilo namijenjeno skladištenju i drugim gospodarskim ulogama, a katovima za stanovanje svjedoče sobe s prostranim prozorskim oknima tzv. češki prozori.⁵³

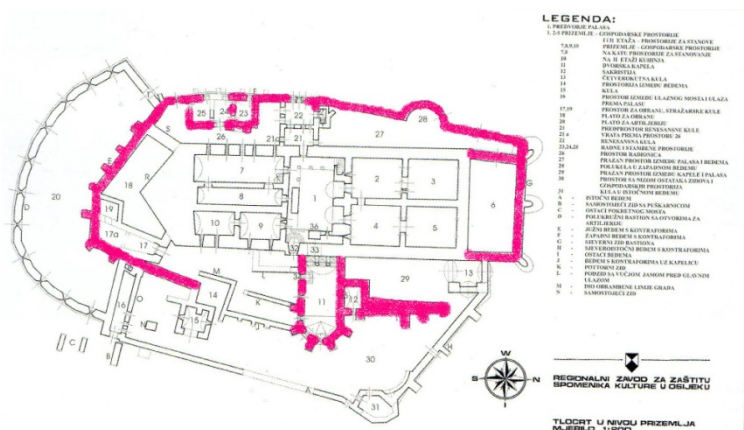

Slika 2: Prva faza izgradnje samostana (prema B. Nadilo, 2005., str. 20)

Početak 15. stoljeća krase druga faza. U ovoj se fazi grade fortifikacije oko cijele palače. Na sjevernom dijelu palače, na palaču se dodaje bastion, pravokutna oblika s tri pripadajuća kontrafora. Zanimljivo, lijepo je iskorišten reljef pa nije bilo potrebe za gradnjom većih fortifikacija na sjeveru. Polukružna kula gradi se zapadno od palače kao integralni dio obrambenog zida. Ovdje nastaju i tri prostorije nepoznate namjene. Na južnom se pak dijelu gradi veliki polukružni bastion ojačan nizom kontrafora. Gotička kapela s poligonalnom apsidom i sakristijom prostire se na istočnom dijelu. Indikativno je da je kapela zatvorila ulaz u palaču, stoga je napravljen novi, južnije od starog, a ispred je napravljena i tzv. vučja jama. Izgradnja u ovoj fazi može se povezati s tadašnjim trendovima u Austriji i Italiji što bi se moglo povezati s Nikolom Iločkim, vlasnikom Ružice, i njegovim poznanstvima s aristokracijom tih zemalja, uključujući i samoga austrijskog cara Fridriha III.⁵⁴

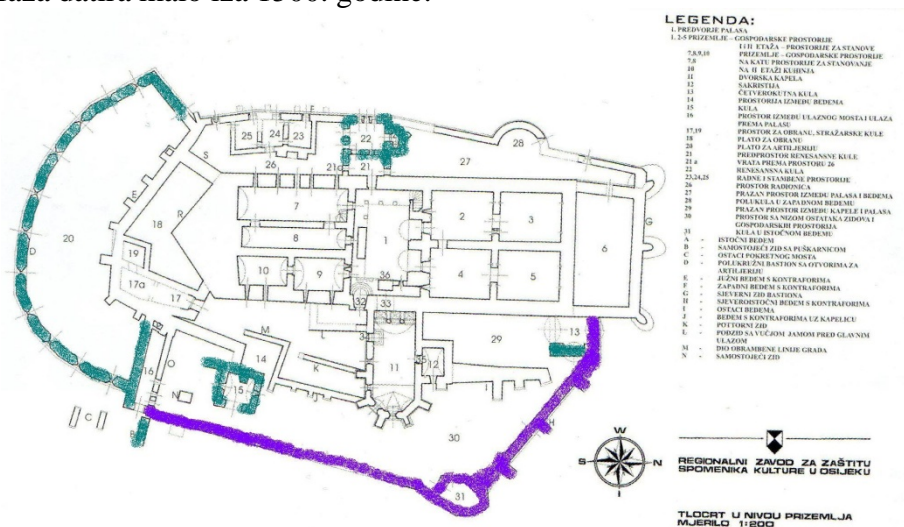
⁵³ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 31-32

⁵⁴ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 32-33

Slika 3: Druga faza izgradnje samostana (prema B. Nadilo, 2005., str. 20)

Treća je faza vezana isključivo uz fortificiranje. Naime, nju obilježava građenje kula i zidina na istočnom dijelu čime se utvrđuje i ovaj dio palače. O nesigurnim vremenima svjedoči izgradnja puškarnica na kapeli kojoj je prethodila izgradnja bačvastog svoda, ali i izgradnja galerije kojoj se palača mogla uspješno povezati s navedenom puškarnicom. Ova faza datira malo iza 1500. godine.⁵⁵

Slika 4: Treća i četvrta faza izgradnje samostana (prema B. Nadilo, 2005., str. 20)

Posljednja faza izgradnje i rekonstrukcije Ružice veže se uz tri činjenice. U prvom redu, prelasku Ružice u ruke novog vlasnika Ladislava Mora, zatim prodorima Turaka i turskom pobjedom kod Mohača 1526. godine, te naposljetku, prodorom novih ideja i razmišljanja u umjetnosti što je uočljivo kroz promjene na materijalnoj kulturi (keramika, pećnjaci, kamena plastika), a to zapravo čini početak renesanse kao novoga umjetničkog razdoblja. Na arhitektonskom planu, promjene su vezane uz dodatno fortificiranje pa se izgrađuje polukružni bastion na južnoj strani za jedanaest topova, otkopava se jarak, a

⁵⁵ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 33

preuređuje se i kula na zapadu palače, koja dobiva predvorje. Na ulaznom dijelu palača dobiva još dvije kule i pokretni most. Zanimljivo je da je izgrađena i još jedna manja utvrda udaljena približno 200 m od Ružice, a devastirana je eksploatacijom kamenoloma u kamenolomu Radlovac.⁵⁶

4.2. Arhitektonska kamena plastika

Pod ovim naslovom podrazumijevamo profilirane kamene portale, dovratnike, konzole, kapitule, stupove i ulomke nekog od spomenutih elemenata. Cijeli je grad izgrađen od kamena, posebice od lomljenog kamena s upotrebom pritesanog i tesanog kamena na licu i uglovima, ali i dekorativne kamene plastike na vratima i prozorima. Cigla se veoma malo koristi što je i karakteristično za vrijeme nastanka. Kamena plastika se može podijeliti na profanu i sakralnu.⁵⁷

Centralno mjesto pripada utvrđenoj palači. Upravo u palači nalazimo najistaknutije dijelove profane kamene plastike. Najčešće je spominjan dovratnik na ulazu u podrum južnog dijela palače 9 koji ima gotički nadvoj sa stlačenim lukom. Značajan je i kameni dovratnik s polukružnim nadvojem prema prostoriji 4. Dovratnici se uočavaju i u prostoriji 2, kuli 21 te u prostoriji 9.⁵⁸ Pronađeni su ostaci osam masivnih kapitula i dva masivna stupa od kamena.⁵⁹ Kamene stube koje su iz prostorije 7 vodile na kat u donjem su dijelu sa šest gazišta sačuvane i danas.⁶⁰ Pronađen je i veći broj kamina koji su bili ukrašeni pećnjacima. Sve kamine koji su bili na katu palasa nosili su kamene konzole. Kamini su stajali na kamenim konzolama i grijali su po dvije prostorije.⁶¹

Prostorije 22 do 25 specifične su jer su popločene kamenim pločama kroz koje je izdubljen uski žlijeb za otjecanje vode, a kroz bedeme je vodu odvodio masivni kameni žljebnjak. Navedene prostorije izgrađene su krajem 15. stoljeća.⁶²

Uočene su tri kruškolike puškarnice na zidu polukružne kule 28 i zapadnom bedemu. Iskopavanjima je pronađeno preko 100 kamenih klesanaca (gotičkih dovratnika i doprozornika) što implicira da su svi otvori imali klesane okvire. Prozori se mogu usporediti s onima u Ozlju, Đurđevcu i Iloku, a riječ je o vladavini Nikoli Iločkog, odnosno o drugoj polovici 15. stoljeća. Moguće je da je riječ o istoj klesarskoj radionici.⁶³

Od renesansne kamene profilacije ističe se bogato ukrašen detalj vijenca u prostoru 29. Prodor renesanse ugleda se i u načinu fortifikacije, tako se izgrađuje kula 22, te južni bastion s polukružnim kontraforama kao i polukružni bastion prema sjeveru. Četiri kamena potvrđuju renesansu. Primjerak rozete datira u vrijeme između 1500. i 1530. godine. Ne zna se gdje se nalazila navedena ploča.⁶⁴

⁵⁶ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 33

⁵⁷ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 35

⁵⁸ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 35-36

⁵⁹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 36

⁶⁰ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 36-37

⁶¹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 37

⁶² Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 37

⁶³ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 37-38

⁶⁴ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 40

4.3. Dvorska kapela

Dvorska kapela jedna je od najvećih u to doba u Slavoniji. Radi se o jednobrodnoj dvoranskoj crkvi zaključenoj poligonalno s potpornjacima. Građena je od kamena i prilagođena za obranu, ali je i ukrašena suvremenim načinom oblikovanja. Na južnom ulazu očuvan je dio portala sa standardnom gotičkom profilacijom. Donji dio dovratnika na ulazu u sakristiju ukrašen je motivom ukrštenih štapića. Kontrafori svetišta kapele ojačani su klesancima s okapnicom. Kapela je imala četiri prozora na kojima su se sačuvali dijelovi prozorskih okvira s tragovima kružišta. Važan je kameni ulomak s istaknutim šprljkom između dvije konkave, a radi se o ulomku svodnog rebra. Značajna su i dva ulomka trokutasta oblika s cvijetom koji pripadaju renesansi. Za svodna rebra ima najmanje podataka, a jedan od rijetkih nalaza jest primjerak rebra s kruškom u sredini i zuborezom. Najviše ulomaka nađeno je u kapeli, zatim uz vanjske zidove kapele te u predvorju palače te uz istočni zid između zida M i prostorije 17.⁶⁵

4.4. Metal

4.4.1. Sitni uporabni predmeti

Važni su: kružna aplikacija od srebrnog lima s heraldičkim motivom, pozlaćeni srebrni pojasni jezičak iz turskog perioda, mali srebrni prsten pečatnjak sa stiliziranim ljiljanom, dugme ukrašeno ljiljanima simbolom Anžuvinaca, romboidni okov za knjigu i kopča za knjigu. Očito je postojala biblioteka na dvoru. Pronađene su i dvije ukrašene cjevčice kao dio pribora za pisanje.⁶⁶

4.4.2. Kućni uporabni predmeti i dijelovi odjeće

Nađeno je nekoliko dijelova vaga te mali uteg za mjerenje. Dosta su brojni dijelovi brončanih svijećnjaka. Važna je brončana plitica koja je u cijelosti sačuvana. Od pojasnih kopči kojih ima nekoliko ističe se ukrašena brončana kopča. Noževi i britve predstavljaju veću skupinu, a posebno se ističe nož 69 koji je iz Štajerske, a u cijelosti je sačuvan s drvenom drškom. Luksuzna je ukrašena brončana peta noža. Koštana drška noža 79 ima životinjsku glavu. Raritetan nalaz je mala vilica s dva zupca i drvenom ručicom. Datira iz 16. stoljeća. Razmjerno su brojni lokoti i ključevi kod kojih se povezuje nekoliko metala poput željeza, bronce i bakra. Sačuvana je ključanica brave s tajnim mehanizmom za otvaranje.⁶⁷

4.4.3. Oruđe i alat

Zastupljeno je oruđe za obradu zemlje i žetvu, te alat za obradu drveta, kože, metala i kamena. Zanimljiv je mali zlatarski čekić koji govori o postojanju obrtnika za plemenite metale.⁶⁸

4.4.4. Predmeti različite namjere

Riječ je o predmetima zanimljivih formi, ali nepoznate namjene. Radi se o različitim lancima, karikama, ukrasnim okovima, nosačima vrata i prozora, različitim vrstama čavala i klinova.

⁶⁵ M. Balić, 1974., str. 21; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 38-39; D. Feletar – T. Đurić, 2002., str. 83; A. Horvat, 1966., str. 145; V. Radauš, 1973., str. 23; D. Vukičević – Samardžija, 1986., str. 136

⁶⁶ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 44-45

⁶⁷ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 45

⁶⁸ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 45

Zanimljivi su predmeti kao što su ražanj, okovi za ruke i lisice. Ostaci velike gromade topljene bronce ukazuju na postojanje značajne radionice za lijevanje i obradu metala. O tome svjedoči i ostatak tkanine na korodiranoj ploči. Nalaz nekoliko željeznih spojnica i obujmica za drvene vodene cijevi objašnjava način dopreme vode. Pronađeni su i različiti tipovi potkova za obuću.⁶⁹

4. 3. 5. Konjska oprema i oprema za jahanje

Pronađene su konjske potkove, ostaci žvala (postoje i luksuzne sa srebrnastim slojem), specifične karike za pričvršćivanje sedla. Nađena su i tri stremena, a četvrti i nestao. Ostruge mogu datirati iz 15. i 16. stoljeća, a treba izdvojiti ostrugu sa zvijezdom, dio ostruge s lancem i kopčom za pričvršćivanjem. Zanimljiva je češagija broj 237 koja ima oznaku radionice.⁷⁰

4. 3. 6. Oružje i vojna oprema

Relativno je malo hladnog oružja i to najčešće samo u dijelovima. Ističu se križnice iz 16. stoljeća (s rukobranom) i 17. stoljeća. Pod oružjem za protuoklopnu borbu naziru se nadžak i osmeroperni buzdovan. Interesantan je nalaz koštanog mehanizma za zapinjanje tetive i ispaljivanje strijela iz samostrijela. Sačuvani su i vrhovi strelica, te drveni dio strelice. U malom broju sačuvano je i vatreno oružje. Dobro su sačuvani dijelovi pušaka na fitilj, na kolo i na stalku. U cijelosti su sačuvana kliješta za lijevanje olovnih pušanih kugli. Brojne su kugle za puške i topove, a ističe se olovna kugla koja je izgubila formu vjerojatno nakon udara u zid, a svjedoči o borbama. Brojni su i dijelovi oklopa, a neki primjerci su karakteristični za pojedine dijelove tijela. Zanimljiv je oštećeni komad oklopa s trokutastim brončanim ukrasom.⁷¹

4. 3. 7. Obrada metala

Pronađene su dvije manje posude za lijevanje metala.⁷²

4. 4. Novac

Sačuvana su četiri denara iz druge polovice 15. stoljeća i druge polovice 16. stoljeća. Zastupljen je novac Matije Korvina, Ladislava II, Ferdinanda I. i Maximiliana. Nađen je vrlo rijedak nalaz srebrnog denara Nikole Iločkog. Važno je istaknuti da su svi novci izgubljeni.⁷³

4. 5. Keramika

4. 5. 1. Kasni srednji vijek

4. 5. 1. 1. Lonci i poklopci

Najbrojniji su nalazi uporabne keramike, a osobito ulomci lonaca. Vrlo ih je teško determinirati jer se njihova upotreba provlači kroz nekoliko stoljeća. Značajna su dva ulomka grafitnih lonaca sivo-crne boje koje nose oznake radionica i znamo da su uvezeni iz

⁶⁹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 45

⁷⁰ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 45-46

⁷¹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 46

⁷² Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 46

⁷³ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 46

austrijskih radionica. Poklopci su također veoma zastupljeni, najznačajniji je cakljeni poklopac neke luksuznije posude.⁷⁴

4. 5. 1. 2. Zdjele i tanjuri

Rekonstruirano je nekoliko nacakljenih zdjela, ali najznačajniji nalaz je u cjelovitosti sačuvana oker cakljena zdjela i rekonstruirana zdjela na nozi. Zanimljive su i zdjele-crepulje te zdjele cjediljke.⁷⁵

4. 5. 1. 3. Vrčevi i boce

Rekonstruiran je samo manji grubo rađeni vrč, problem je što se kod većine ulomaka ne mogu pronaći analogije. Za ukrašavanje su se koristili motivi ubadanja, urezivanja i aplikacija. Važan je i dio vrča s ukrasima izvedenim u tamnocrvenoj angobi koji sliče ukrasima s renesansnih vrčeva 16. stoljeća izvedenih u tehnici majolike. Sačuvani su i gornji dijelovi i dva maslinasto cakljena vrča.⁷⁶

4. 5. 1. 4. Čaše

Relativno su brojni nalazi čaša na nozi, zvonolikih i trbušastih oblika ukrašenih ubadanjem, linijama, crticama i valovnicama. Važna je cakljena čaša ukrašena aplikacijama u obliku bobičastog voća te čaša, odnosno dno cakljene čaše s tri glave koja predstavlja import iz njemačkih radionica. Zanimljive su i dvije čaše – posude za vodu izrađene od tamno smeđe – crvene kamenine s površinskim mjehurićima koje potječu iz moravskog grada Loštice.⁷⁷

4. 5. 1. 5. Ostali keramički predmeti

Značajan je ulomak donjeg dijela keramičke kaciđe narančasto – oker boje.⁷⁸

4. 5. 2. Tursko sivo – crna i cakljena keramika

Riječ je o keramici koja se po oblicima, ukrasima i fakturom jasno razlikuje od kasnosrednjovjekovne. Keramika je sivo – crne boje, glatke površine i većinom su se od nje izrađivali veliki vrčevi u čijim se gornjim dijelovima nalazila neka vrsta cjediljke, a na ručkama su se nalazili otvori za piće. Većinom se radi o ulomcima cakljenih vrčeva i tanjura – zdjela sa zelenom, žutom i smeđom caklinom. Obično je osnova cakline prelivena drugom bojom koja se slijeva s ruba posude.⁷⁹

4. 5. 3. Fina renesansna keramika

Nalazi ulomaka renesansne keramike koji su pronađeni na Ružici svjedoče o dvorskom životu druge polovice 15. stoljeća odnosno prve polovice 16. stoljeća. Posude su izrađene u Italiji, a jedan je ulomak uvezen iz Španjolske. Vrčevi su većinom izrađivani u graffito tehnici s motivima medaljona uokvirenog lišćem. Zanimljiv je vrč s centralnim motivom srca kroz koji prolazi vrpca s natpisom. Ovaj ukrasni motiv se naziva *ceramica amatoria*. Nekoliko je ulomaka majolike keramike s plavo slikanim motivom *a ciuffo* (u obliku čuperka, stručka

⁷⁴ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 47

⁷⁵ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 47

⁷⁶ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 47

⁷⁷ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 47

⁷⁸ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 47

⁷⁹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 47

trave) uz medaljon *a scaletta*. Pronađena su i tri ulomka albarella čija se analogija pronašla među nalazima u Budimpešti i Udinama.⁸⁰

4. 6. Staklo

Staklo je sačuvano samo fragmentarno. Riječ je o malim ulomcima bojanog stakla trbušaste posude s vrlo tankim stjenkama, podrijetlom iz Venecije. Važni su nalazi ostataka prozorskih okana od okruglih staklenih pločica koje su se nalazile u olovnim okvirima poput vitraja.⁸¹

4. 7. Koštani predmeti

Većinom je riječ o predmetima poput ručke lovačkog noža sa životinjskom glavom, zatim mehanizma za zapinjanje tetive, za ispaljivanje strelica iz samostrela. Osim alatki treba istaknuti nalaz morskih školjki kamenica.⁸²

4. 8. Predmeti od kamena

Riječ je o malobrojnim sitnim uporabnim predmetima od kamena, poput nalaza dijela ploče od zelenog kamena koje je služilo za popločavanje ili kao zidna oplata za vlažnije prostore.⁸³

4. 9. Pećnjaci

Pećnjaci možda i najbolje oslikavaju značaj i bogatstvo Ružice - grada i njezinih gospodara. Odražavaju umjetnost kasne gotike i renesanse, a posebno se u njima odražavaju umijeća lokalnih majstora. Značajno je da su se koristili originalni kalupi, motivi se pronalaze u analogijama poznatih motiva iz ugarskih kraljevskih radionica poput bečkog Stephansdoma. Njihova brojnost i tipovi ukazuju na veliki broj peći u dvoru, ali ne samo u dvoru već i u pomoćnim dvoranama.⁸⁴

Istraživanja su utvrdila postojanje osam peći na kojima su bili ugrađeni pećnjaci koji su i pronađeni. Peći su se nakon oštećivanja ili rušenja ponovno zidale na istim mjestima, ali je važno istaći da su stavljali novi pećnjaci koji su bili odraz mode te ekonomske i političke moći. Naime, kaljeve peći se pojavljuju u Europi u 14. stoljeću koje su u početku jednostavne glinene peći u koje su se uzidavali pećnjaci u obliku čaša, lukovice ili zdjela s otvorima prema van kako bi se dobila što veća toplina. U to doba takve se peći koriste u Mađarskoj, Slovačkoj, Češkoj, Poljskoj, Švicarskoj i Italiji. Za Hrvatsku su važne radionice u Višegradu, Nyeku i Budimu.⁸⁵

Peći se sastoje od dva osnovna dijela u obliku kocke ili kvadra i gornjeg u obliku poligonalnog tornja koji je završavao ukrasnim kruništem od pećnjaka. Važno je istaknuti da su se posebno izrađivali rubni i ugaoni pećnjaci. Pećnjaci su izrađivani necakljeni i cakljeni, a forme su bile kvadratne ili pravokutne. Značajna je tehnika na proboj motivima gotičke arhitekture kao što su lukovi, rozete, stupovi te su korišteni i motivi anđela i vitezova. U drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća izrađuju se iznimno veliki pećnjaci s nišom gdje su prikazani biblijski motivi ili pak figurice svetaca od kojih su neki velika umjetnička

⁸⁰ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 47

⁸¹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 48

⁸² Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 48

⁸³ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 49

⁸⁴ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 49

⁸⁵ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 49

djela. Kalupi su izrađivani od gline, a jedan je pronađen u Iloku s motivom lava ispod hrasta.⁸⁶

Caklina je u samim počecima izrađivana u maslinastoj i smeđoj boji, kasnije se navlači na podlogu od bijele angobe u različitim tonovima zelene, a dolaskom talijanskih majstora na dvor Matije Korvina započinje proizvodnja majolike i višebojnih pećnjaka (bijela, žuta, plava, crna).⁸⁷

Važno je istaknuti da su motivi bili raznovrsni, ali ipak u skladu s umjetnošću kasne gotike i renesanse. Na Ružici u početku prevladavaju heraldički motivi (kraljevski grbovi), različite životinje, elementi gotičke ukrasne arhitekture, floralni motivi dok je caklina uglavnom maslinasto – zelene boje ili se pak radi o necakljenim predmetima. U drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća motivi su peterolatične rozete u floralnom okružju, lav ispod hrasta, grifoni te motivi pelikana koji hrani mladunce vlastitom krvlju. Kada je riječ o pećnjacima s niša važno je istaknuti da se na njima prikazuju motivi svetaca. Mali je broj svjetovnih scena i većinom je riječ o motivima iz Starog i Novog zavjeta, odnosno o životu svetaca. Omiljen je bio motiv sv. Juraja kako ubija zmaja. Značajan je pećnjak s prikazom ležeće figure koji podsjeća na donji dio peći iz Ochsenfurta am Main. Od biblijskih motiva važni su pećnjaci koji su tipološki identični s motivima peći iz Stephansdoma u Beču poput pećnjaka s motivom biskupa i ugaoni pećnjak s carskom grbom Austrije. Umjetničku kvalitetu pokazuju i pećnjaci s motivom Majke Božje koja s malim Isusom stoji na polumjesecu okružena zrakama svjetlosti u obliku plamičaka i Salomonovog suda. Osim toga prikazan je i pećnjak s motivom Navještenja.⁸⁸

5. RESTAURATORSKO – KONZERVATORSKI ZAHVATI

Restauratorsko – konzervatorske radove započeo je izvoditi Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku 1965. godine kada je izrađen predelaborat i geodetske snimke utvrde u mjerilu 1:200 i prilaznog puta u mjerilu 1:100. Već 1966. godine započeli su radovi na terenu koji su uključili raščišćavanje ruševina u dvorskoj kapeli, učvršćivanje potpornog zida – 15 (pokretni most) te su izrađena provizorna vrata na dobro očuvanom podrumu G-7.⁸⁹ Sljedeće, 1967. godine, nastavljeno je raščišćavanje ruševina u dvorskoj kapeli, ali se nastavlja i oko kapele. Osim toga, konzervirani su dijelovi oštećenih zidova u dvorskoj kapeli.⁹⁰ Godine 1968. izvršilo se konzerviranje oštećenih zidova u dvorskoj kapeli, čišćenje ruševina u prostoru „E“ i konzervacija zida u istoj prostoriji, kao i stabilizacija kontrafora uz dvorsku kapelu kao i zida unutar prostora „E“.⁹¹

Najviše radova izvedeno je tijekom 1969. godine kada su raščišćene ruševine u prostoru „E“, uz kulu „A“, te uz vanjski zid uz prostore G-7 i G-8. Učinjena je stabilizacija zida „S“ u prostoru „E“ kao i dimnjaka uz prostor G-3, zatim konzervacija dva zida sakristije uz dvorsku kapelu, kao i ostataka stubova u dvorskoj kapeli. Napravljena je sanacija i rekonstrukcija prozorskog nadvoja na prvom katu uz prostor G-3.⁹² Tijekom 1970. godine

⁸⁶ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 49-50

⁸⁷ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 50

⁸⁸ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 50-51

⁸⁹ M. Balić, 1974a, str. 51; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 20

⁹⁰ M. Balić, 1974a, str. 51; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 21

⁹¹ M. Balić, 1974a, str. 51; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 21

⁹² M. Balić, 1974a, str. 51; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 22

izvršeno je čišćenje ruševina u prostorijama G-1, G-2, G-3 i u dijelu prostora G-8, kao i sonda uz dvorsku kapelu, sonde uz kulu „A“.⁹³

Godine 1972. konzervirani su fragmenti gornjih dijelova zida, obavljena je rekonstrukcija luka u prvom katu, podzidani su dijelovi oštećenih zidova kao i mjestimično oblaganje zidova kamenom.⁹⁴ Naredne godine nisu vođeni radovi, već se radovi nastavljaju 1974. godine kada je obavljena sanacija najugroženijih dijelova istočnog zida u prostorijama 3 i 4 te konstruktivna sanacija luka na kuli 13. Zapravo se obnovilo sedam prozorskih otvora s plitkim segmentnim lukom.⁹⁵

Tijekom 1976. održano je niz veoma vrijednih radova. Najveći je zahvat podziđivanju razdjelnog zida između prostorija 7 i 8. Radi se o zidu visine dva metra, te dužine deset metara koji je bio oslabljen zbog izvlačenja šute iz navedenih prostorija. Zid je saniran ugradnjom triju armiranobetonskih moždanika kako bi se ostvarila bolja veza s podlogom. Učinjen je i zahvat zaštite raščišćenog prostora u prostorima 1 i 7. Tijekom ovih radova javio se problem poda. Naime, radi čišćenja i iskopavanja na nekim je mjestima razina spuštena i do 0,80 m od poda. Ipak, na nekim se mjestima očuvao dobro nabijeni zemljani sloj s ostacima drvene truleži, što implicira da su pod sačinjavali dobro utvrđeni zemljani sloj s daščanim podom. Restauracijom i konzervacijom napravljena je podloga poda od složenog i nabijenog kamena zaglađena malterom.⁹⁶

Radovi su nastavljeni 1978. godine. Važno je istaknuti da je tada prvi put bio prisutan arheolog, odnosno arheologinja Jasna Šimić iz Osijeka, što je za posljedicu imalo da od tada postoje terenske bilješke i kao i sistematizirane i pohranjene nalaze. Tada je nastavljeno sustavno raščišćavanje prostora 8, 9 i 10 kao i sanacija zidova u navedenim prostorijama. U tim radovima započelo je i raščišćavanje ruševina u prizemlju pa su otkriveni ostaci kamina i zidano pravokutno kuhinjsko ognjište te su popravljene klupe.⁹⁷

Nastavak radova uslijedio je 1980. godine. U toj kampanji vršena je iskopavanja u prostorijama 2, 3, 4, 5 gdje su nađene velike količine keramike te u prostoriji 20 gdje je nađeno dosta metalnih predmeta.⁹⁸ Godine 1982. završena je statička stabilizacija i prezid oštećenih dijelova zida u podrumu 9 i 10 te na zidu na bastionu G.⁹⁹

Tijekom 1984. godine učvršćen je zid K na način da su se zamijenili rastresenih dijelova zida. Najveći zahvat obavljen je popravkom i učvršćivanjem zidova prostorija 23-25 gdje su prezidani rastreseni dijelovi zida. Gornja ploha zidova završena je koritasto i navezena je zemlja radi zaštite od zamrzavanja. Slojem zemlje zasuti su i podovi iz istog razloga. Najnužniji sanacijski zahvati (čišćenje i prezidi) napravljeni su na kuli 31.¹⁰⁰

U godini 1985. glavni radovi vršeni su u prostorima 27 i 29. Iskapanjem u prostoru 27 pokazalo se da zapadni zid palače leži na živoj stijeni, a u tome dijelu nađene su gomile obrušenog kamena i ponešto ulomaka keramike, čavala i dijelovi topovskih kugli. Prostor 29 u koji je uključen i istočni zid palače, pokazuje da se teren ruši strmo i na istoku. Tu je pronađeno dosta keramike, ulomaka kamene plastike i topovskih kugli.¹⁰¹

⁹³ M. Balić, 1974a, str. 51; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 22-23

⁹⁴ M. Balić, 1974a, str. 51; Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 23

⁹⁵ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 23

⁹⁶ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 24

⁹⁷ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 24

⁹⁸ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 25

⁹⁹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 25-26

¹⁰⁰ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 26-27

¹⁰¹ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 27-28

Iskopavanja su nastavljena 1986. godine kada je iskopavan prostor 30 i kula 15. Nađeno je puno grube keramike i ulomci pećnjaka, a u kuli 15 debeli sloj gareža, pepela, zapečene zemlje kao i jako puno potkova i čavala, što implicira da je to bila kovačnica. Otkriveni su i zidovi uz kulu 31 i bedem A, ali oni nisu nikad istraživani, već su samo ucrtani kao i dvije prostorije veličine 7,20 x 4,80 metara. Ova su zapravo bila i posljednja iskapanja na Ružici. Radovi konzerviranja bili su usmjereni na podziđivanje i učvršćenje zidova između kule 15 i prostora P.¹⁰²

Sljedećih je godina izvršeno podziđivanje oštećenih zidova pri čemu je vrh zidova zatravnjen kako bi se zaštitio od smrzavanja. Do 1989. godine konzervirani su i djelomice rekonstruirani zidovi i kontrafori od prostora 26, zatim cijeli bedem s kontraforima E, zid prema palači R, prostorije 17 i 19, nastavak bedema E prema kuli 15 i prostoriji 14 te zid K.¹⁰³

6. ODNOS RUŽICE I STAROG GRADA

Stari grad je srednjovjekovna utvrda koja se nalazi na Krndiji približno 2 kilometra južnije od Ružice. Izgrađen je znatno većoj nadmorskoj visini (čak 700 metara nadmorske visine). Ima izrazito izdužen oblik i dužinom je približno jednak Ružici. Međutim, stariji je od Ružice i znatno jednostavnije građen.¹⁰⁴

Stari grad je kao i Ružica zasigurno imao nadzornu ulogu. To se može zaključiti po tome što je stara komunikacija, za razliku od današnjih, prolazila u blizini ovih utvrda. O tome nam svjedoči habsburška vojna karta iz 1782. godine. Postoji cesta koja se naziva „Rimski put“ i koja je bila glavna u srednjem vijeku, a na Krndiju se uspinjao zapadno od Vodenice i ispod Ružice-grada te dalje pored Starog grada pa preko vrha Kapavca.¹⁰⁵

Postavlja se pitanje odnosa ovih dvaju utvrda. Nažalost, iako su brojni, izvori nam ne preciziraju o kojoj utvrdi se radi pri samom spomenu Orahovica ili neke od mađarskih verzija tog imena. Dakle, problem je što treba podrazumijevati pod tim, odnosno o kojoj utvrdi se radi. S druge strane, arheološka iskopavanja nisu vršena na Starom gradu pa se ne može znati niti precizirati o kojoj je vremenskoj amplitudi riječ. Tek će budućnost i arheološka iskopavanja na Starom gradu dati pravu sliku o odnosu prema Ružici, kao i samog postavljanja u kronološke okvire.

7. ZAKLJUČAK

Ružica-grad je srednjovjekovni lokalitet u blizini Orahovice na obroncima Papuka (približno 2,5 kilometara jugozapadno). To je grad, dvor i utvrda u jednom zbog toga što se radi o prostranom naselju, ali i jako dobro utvrđenom naselju. Tijekom srednjeg vijeka ime Ružice ili neke od obližnjih utvrda koje se spominju u izvorima glasilo je Raholca, Rahovca, Rahonca, Rahóca što je mađarski prijevod ili inačica hrvatskog Orahovica i njegove inačice Rahovica, što je neosporno krnji oblik tog imena. Orahovica je prvotno označavala potok koji izvire na Kapavcu na Papuku, a dio tog potoka i danas se tako zove. Tijekom ranoga novog vijeka, ponajviše u 18. i 19. stoljeću, javlja se Orovia kao jednostavniji oblik.

¹⁰² Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 28

¹⁰³ Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 29

¹⁰⁴ S. Andrić, 2008., str. 81; D. Feletar – T. Đurić, 2002., str. 84

¹⁰⁵ S. Andrić, 2008., str. 81

Međutim, dosta je zanimljiv naziv Ružica. Vjerojatno je riječ o iskrivljenoj verziji mađarskog *Rahóca* koja se tijekom vremena transformirala u hrvatski Ružica. Dakle, napuštena je osnova koja je vezana uz značenje (orah) i prešla je u govorno bližu verziju tadašnjim govornicima (ružicu). No, logičnim se postavlja pitanje zašto je samo utvrda „promijenila“ ime, a isti princip nije primijenjen i na naselje.

Ružica-grad nastala je krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Procvat doživljava u vrijeme Nikole i Lovre Iločkog. Smrću Lovre Iločkog 1524. godine biva prekinut uspon samog grada, a ubrzo poslije odlaska Turaka dolazi kršćanska posada, a grad mijenja vlasnike sve do 18. stoljeća kada biva napušten zbog izgradnje utvrda u Osijeku i Slavenskom Brodu.

Prvi izvori javljaju se početkom 13. stoljeća. Pri proučavanju srednjovjekovnih vrela o Ružici gradu, istraživači moraju biti veoma oprezni zbog činjenice da u okolici Ružice postoje još najmanje dvije utvrde iz istog razdoblja. Radi se o stambenoj palači (*curia nobilitaris*) u podnožju same Ružice, a na te ostatke upozorio je već Szabo, te o Starom gradu udaljenom približno 2 kilometra od Ružice. Drugim riječima, veoma je teško utvrditi koji se izvori odnose točno na ili isključivo na Ružicu.

Veoma je važan izvor iz 1347. godina kada je Ludovik I. dao orahovičku utvrdu velikašu Lovri Toti (ili Slavenu) i njegovim rođacima u zamjenu za njegovu tvrđavu Zrin kojeg je onda zamijenio sa Šubićima za Ostrovicu. Nikola Iločki je u Orahovici sastavio oporuku 14. veljače 1471. godine po kojoj je za svog glavnog nasljednika odredio sina Lovru, a u drugom redu (ako Lovro umre bez muškog potomstva) svoje tri kćeri i unuku. Svjedoci sastavljanja oporuke su četiri svećenika: orahovački župnik Grgur, župnik u Jošavi Dionizije i tamošnji altaris Jakob te župnik u Rači (kod Bjelovara) Juraj. Za izvršitelje oporuke Nikola određuje svoje mačvanske podbanove i više kaštelana, među kojima i Nikolu Dombaya, kaštelana u utvrdi Orahovici. Nikola Iločki umro je 1477. kao nositelj naslova bosanskog kralja i mačvanski ban. Goleme obiteljske posjede stjecane naraštajima, među kojima i Orahovicu, naslijedio je Lovro, “bosanski herceg” i mačvanski ban.

Posljednji vlasnik prije turskog osvajanja 1542. godine jest Ladislav More. Poslije turskog napuštanja, u utvrdi je smještena kršćanska posada, a tijekom XVIII. stoljeća izmjenjuju se vlasnici: barun de Cordua, T. Fleischmann (vlasnik od 1723. godine), Pejačevići, D. Mihalović (Mihaljević), Heine, Pfeifer, te posljednji vlasnik, barun Gutmann. Poslije napuštanja, Ružica-grad neko vrijeme biva zaboravljena, ali tijekom 19. stoljeća javljaju se prvi crteži i fotografije same utvrde (F. Storno, V. Celestin, M. Olrom, H. Hötzenndorf, A. Šenoa, F. Quiqerez). Međutim, prvi opis grada s pripadajućim crtežom objavio je E. Kramberger 1881. godine. Ipak, najznačajniji je historiografski doprinos Đ. Szabe koji u nekoliko svojih djela opisuje Ružicu i donosi relativno dobar tlocrt.

Grad se rasprostire na prostoru oko 8 000 četvornih metara. Što se tiče arheoloških nalaza, važno je napomenuti da postoje nalazi iz kasnoga srednjeg vijeka i turskog perioda koji su dominantni, a nakon odlaska Turaka kraće vrijeme u njoj boravi manja vojna posada. Arheološki nalazi s Ružice upućuju da je grad nastao u drugoj polovici 14. stoljeća ili početkom 15. stoljeća. Postoji nekoliko nalaza iz ranijeg perioda poput dva banovca iz vremena Bele IV. koji su nestali te ostruga s trnom, koja je također nestala, čiji se nastanak datira u 13. stoljeću. U umjetničkom smislu, radi se o razdobljima gotike i renesanse.

O Ružici gradu mogu se razaznati četiri faze izgradnje. Prva faza vezana je uz izgradnju teško utvrđenog palasa koji je bio teško dostupan, ali i fortificiran zidom debljine 2,50 do čak 7,50 metara na jugu. To je zapravo jedna vrsta donžon kule pretvorene u palaču u kojoj se istodobno vodilo računa o obrani kao i udobnosti i kvaliteti stambenog prostora. Ova faza datira s prijelaza 14. u 15. stoljeće. Izgrađena je palača (palas), veliki pačetvorinasti

objekt smjera S – J. Namjena joj je smještaj gospodara, ali i skladištenje određenih materijalnih dobara. Radi se o trokatnoj građevini koja je imala ulazni dio iz kojeg se ulazilo u predvorje I. Ova je prostorija dijelila palaču na dva dijela: sjeverni i južni dio. Analogno tome, imala je komunikacijsku ulogu. Stubište se nalazilo u zapadnom dijelu i vodilo je na gornje katove. Južni dio palače sastoji se od tri prostorije, a sve su imale bačvasti svod, dok se sjeverni dio palače sastojao od četiri prostorije s drvenim stropom. Prizemlje je bilo namijenjeno skladištenju i drugim gospodarskim ulogama, a katovi za stanovanje o čemu svjedoče sobe s prostranim prozorskim oknima tzv. češki prozori.

Početak 15. stoljeća krase druga faza. U ovoj se fazi grade fortifikacije oko cijele palače. Na sjevernom dijelu palače na palaču se dodaje bastion pravokutna oblika s tri pripadajuća kontrafora. Zanimljivo, lijepo je iskorišten reljef pa nije bilo potrebe za gradnjom većih fortifikacija na sjeveru. Polukružna kula gradi se zapadno od palače kao integralni dio obrambenog zida. Ovdje nastaju i tri prostorije nepoznate namjene. Na južnom se pak dijelu gradi veliki polukružni bastion ojačan nizom kontrafora. Gotička kapela s poligonalnom apsidom i sakristijom prostire se na istočnom dijelu. Indikativno je da je kapela zatvorila ulaz u palaču, stoga je napravljen novi, južnije od starog, a ispred je napravljena i tzv. vučja jama. Izgradnja u ovoj fazi može se povezati s tadašnjim trendovima u Austriji i Italiji što bi se moglo povezati s Nikolom Iločkim, vlasnikom Ružice, i njegovim poznanstvima s aristokracijom tih zemalja, uključujući i samoga austrijskog cara Fridriha III.

Treća je faza vezana isključivo uz fortificiranje. Naime, nju obilježava građenje kula i zidina na istočnom dijelu čime se utvrđuje i ovaj dio palače. O nesigurnim vremenima svjedoči izgradnja puškarnica na kapeli kojoj je prethodila izgradnja bačvastog svoda, ali i izgradnja galerije kojoj se palača mogla uspješno povezati s navedenom puškarnicom. Ova faza datira malo iza 1500. godine.

Posljednja faza izgradnje i rekonstrukcije Ružice veže se uz tri činjenice. U prvom redu, prelasku Ružice u ruke novog vlasnika Ladislava Mora, zatim prodorima Turaka i turskom pobjedom kod Mohača 1526. godine, te naposljetku, prodorom novih ideja i razmišljanja u umjetnosti što je uočljivo kroz promjene na materijalnoj kulturi (keramika, pećnjaci, kamena plastika), a to zapravo čini početak renesanse kao novoga umjetničkog razdoblja. Na arhitektonskom planu, promjene su vezane uz dodatnu fortificiranje pa se izgrađuje polukružni bastion na južnoj strani za jedanaest topova, otkopava se jarak, a preuređuje se i kula na zapadu palače, koja dobiva predvorje. Na ulaznom dijelu palača dobiva još dvije kule i pokretni most. Zanimljivo je da je izgrađena i još jedna manja utvrda udaljena približno 200 m od Ružice, a devastirana je eksploatacijom kamenoloma u kamenolomu Radlovac.

Od samih nalaza ističe se arhitektonska plastika koja uključuje profilirane kamene portale, dovratnike, konzole, kapitule, stupove i ulomke nekog od spomenutih elemenata. Centralno mjesto pripada utvrđenoj palači. Upravo u palači nalazimo najistaknutije dijelove profane kamene plastike. Najčešće je spominjan dovratnik na ulazu u podrum južnog dijela palače 9 koji ima gotički nadvoj sa stlačenim lukom. Pronađeni su ostatci osam masivnih kapitula i dva masivna stupa od kamena. Pet je kapitula bilo pričvršćeno malterom za pod i služilo je kao baza stupova. Kamene stube koje su iz prostorije 7 vodile na kat u donjem su dijelu sa šest gazišta sačuvane i danas. Pronađen je i veći broj kamina koji su bili ukrašeni pećnjacima. Sve kamene koji su bili na katu palače nosili su kamene konzole. Kamini su stajali na kamenim konzolama i grijali su po dvije prostorije. Prostorije 22 do 25 specifične su jer su popločene kamenim pločama veličine 55x35 centimetara kroz koje je izdubljen uski žlijeb za otjecanje vode, a kroz bedeme je vodu odvodio masivni kameni žljebnjak. Od

renesansne kamene profilacije ističe se bogato ukrašen detalj vijenca u prostoru 29. Prodor renesanse ugleda se i u načinu fortifikacije, tako se izgrađuje kula 22, te južni bastion s polukružnim kontraforama kao i polukružni bastion prema sjeveru.

Dvorska kapela jedna je od najvećih u to doba u Slavoniji. Radi se o jednobrodnoj dvoranskoj crkvi zaključenoj poligonalno s potpornjacima. Građena je od kamena i dimenzija je 18,80 x 7,20 metara. Prilagođena je za obranu, ali je i ukrašena suvremenim načinom oblikovanja. Na južnom ulazu očuvan je dio portala sa standardnom gotičkom profilacijom.

Važni su od metalnih predmeta pozlaćeni srebrni pojasni jezičak iz turskog perioda, dugme ukrašeno ljiljanima simbolom Anžuvina, romboidni okov za knjigu i kopča za knjigu. Očito je postojala biblioteka na dvoru. Pronađene su i dvije ukrašene cjevčice kao dio pribora za pisanje. Nađeno je nekoliko dijelova vage te mali uteg za mjerenje. Dosta su brojni dijelovi brončanih svijećnjaka. Važna je brončana plitica koja je u cijelosti sačuvana. Od pojasnih kopči kojih ima nekoliko ističe se ukrašena brončana kopča. Noževi i britve predstavljaju veću skupinu. Zastupljeno je oruđe za obradu zemlje i žetvu, te alat za obradu drveta, kože, metala i kamena. Zanimljiv je mali zlatarski čekić koji govori o postojanju obrtnika za plemenite metale.

Pronađene su konjske potkove, ostaci žvala (postoje i luksuzne sa srebrnastim slojem), specifične karike za pričvršćivanje sedla. Ostruge mogu datirati iz 15. i 16. stoljeća, a treba izdvojiti ostrugu sa zvijezdom, dio ostruge s lancem i kopčom za pričvršćivanjem. Relativno je malo hladnog oružja i to najčešće samo u dijelovima. Interesantan je nalaz koštanog mehanizma za zapinjanje tetive i ispaljivanje strijela iz samostrijela. Sačuvani su i vrhovi strelica, te drveni dio strelice. U malom broju sačuvano je i vatreno oružje. Dobro su sačuvani dijelovi pušaka na fitilj, na kolo i na stalku. Sačuvana su četiri denara iz druge polovice 15. stoljeća i druge polovice 16. stoljeća. Zastupljen je novac Matije Korvina, Ladislava II., Ferdinanda I. i Maximiliana. Nađen je vrlo rijedak nalaz srebrnog denara Nikole Iločkog. Važno je istaknuti da su svi novci izgubljeni.

Od kasno srednjovjekovne keramike zastupljeni su lonci i poklopci (primjerci iz austrijskih radionica), zdjele i tanjuri, vrčevi i boce, čaše (uvoz iz njemačkih i čeških radionica). Turska sivo – crna keramika je sivo – crne boje, glatke površine i većinom su se izrađivali veliki vrčevi u čijim se gornjim dijelovima nalazila neka vrsta cjediljke, a na ručkama su se nalazili otvori za piće. Postoji i turska cakljena keramika. Većinom se radi o ulomcima cakljenih vrčeva i tanjura – zdjela sa zelenom, žutom i smeđom caklinom. Obično je osnova cakline prelivena drugom bojom koja se slijeva s ruba posude. Nalazi ulomaka renesansne keramike koji su pronađeni na Ružici svjedoče o dvorskom životu druge polovice 15. stoljeća odnosno prve polovice 16. stoljeća. Posude su izrađene u Italiji, a jedan je ulomak uvezen iz Španjolske.

Staklo je sačuvano samo fragmentarno. Riječ je o malim ulomcima bojanog stakla trbušaste posude s vrlo tankim stjenkama, podrijetlom iz Venecije. Pećnjaci možda i najbolje oslikavaju značaj i bogatstvo Ružice - grada i njezinih gospodara. Odražavaju umjetnost kasne gotike i renesanse, a posebno se u njima odražavaju umijeća lokalnih majstora. Značajno je da su se koristili originalni kalupi, motivi se pronalaze u analogijama poznatih motiva iz ugarskih kraljevskih radionica poput bečkog Stephansdoma. Istraživanja su utvrdila postojanje osam peći na kojima su bili ugrađeni pećnjaci koji su i pronađeni. Pećnjaci su izrađivani necakljeni i cakljeni, a forme su bile kvadratne ili pravokutne. Značajna je tehnika na proboj motivima gotičke arhitekture kao što su lukovi, rozete, stupovi te su korišteni i motivi anđela i vitezova. U drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća izrađuju se

iznimno veliki pećnjaci s nišom gdje su prikazani biblijski motivi ili pak figurice svetaca od kojih su neki velika umjetnička djela.

Restauratorsko – konzervatorske radove započeo je izvoditi Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku 1965. godine kada je izrađen predelaborat i geodetske snimke utvrde u mjerilu 1:200 i prilaznog puta u mjerilu 1:100. Već 1966. godine započeli su radovi na terenu i potrajali su do Domovinskog rata. Nažalost, do 1978. godine u ove radove nisu bili uključeni arheolozi. Osim toga, iskopavanja na Ružici nikada nisu vršena u pravom smislu te riječi, već samo kao dio restauratorsko – konzervatorskih radova.

Stari grad je srednjovjekovna utvrda koja se nalazi na Krndiji približno 2 kilometra južnije od Ružice. Izgrađen je znatno većoj nadmorskoj visini (čak 700 metara nadmorske visine). Ima izrazito izdužen oblik i dužinom je približno jednak Ružici. Međutim, stariji je od Ružice i znatno jednostavnije građen. Postavlja se pitanje odnosa ovih dvaju utvrda. Nažalost, iako su brojni, izvori nam ne preciziraju o kojoj utvrdi se radi pri samom spomenu Orahovica ili neke od mađarskih verzija tog imena. Dakle, problem je što treba podrazumijevati pod tim, odnosno o kojoj utvrdi se radi. S druge strane, arheološka iskopavanja nisu vršena na Starom gradu pa se ne može znati niti precizirati o kojoj je vremenskoj amplitudi riječ. Tek će budućnost i arheološka iskopavanja na Starom gradu dati pravu sliku o odnosu prema Ružici, kao i samog postavljanja u kronološke okvire.

Vidljivo je da je važnost i značaj Ružice kao velike i bogate utvrde bio velik. To se može uočiti prema bogatstvu arheološkog materijala kao i prema brojnosti izvora. Nažalost, nedostatan vršenja iskopavanja kao i nestanak brojnih artefakata onemogućuju bolju sliku o samom gradu i njegovom značaju za srednji i novi vijek međuriječja Save, Drave i Dunava.

7. PRILOZI

„... quia viri magnifici Nicolaus Konth palatinus et iudex Comanorum, Leukus dapiferorum et pincernarum magister, filii condam magistri Lauretii Sclau, Leukus Sclauus filius Iacobi, et Vgrinus filius Iohannis, dilecti et fideles quoddam castrum eorum Zyryn vocatum cum suis pertinentiis titulo hereditarii iuris ad ipsos spectans iuxta nostrum beneplacitum, non inuite nec coacte, sed liberliter, ac bona eorum voluntate, vt iidem nostre complacere possint Maiestati vtque funiculi reciorum nostre potencie lacius extendantur, in concambium et permutacionem castri Ostrouicha vocati nobis et regno nostro vtilis et necessari, per ipsos dandum obtulerunt, dederunt et donarunt; ideo bonam voluntatem eorum in hac parte nobis exhibitam recommendatam habentes promittimus et assumpmimus eisdem presencium sub nostre Maiestatis testimonio litterarum, quod ipsos et eorum heredes in pacifico et tranquillo dominio castri Roholch vocati et pertinencium ad ipsum nec non possessionum in districtibus Bokua, Vyllyo et Iisua vocatis existencium quoque modo vocatarum et omnium earumdem vtilitatum et pertinenciarum, per nos eisdem pro dicto castro eorum Zyryn vocato et in cocambium eiusdem imperpetuum datarum et donatarum, contra omnem hominem et personam nos et nostri heredes tenebimur conseruare...“¹⁰⁶

Prilog 1. Prijepis listine iz 1357. godine

¹⁰⁶ Z. Bojčić – M. Radić, 2004, 12-13.

Kaštelani	Izvori
Ivan Benediktov od Fonóa	20. veljače 1321. i 2. srpnja 1323. godina
Toma od Kartala	1329. i 1330. godina
Nikola Berzéte	1343. godina
Ugrin Orahovački	1369. godina
Nikola Dimitrijević Pekry	1403. – 1405.
Dimitrije	1426.
Žigmund od Keszölcésa	1445. – 1449.

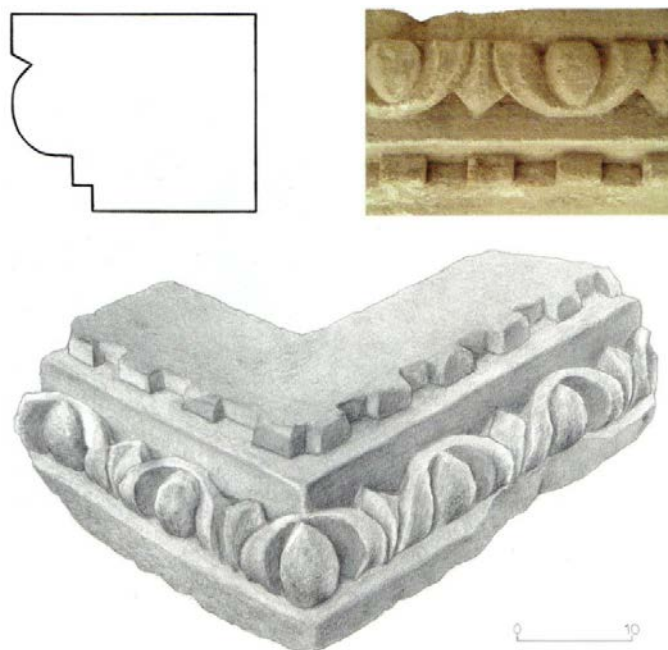
Tablica 1.: Popis kaštelana Ružica-grad

Vlasnik	Godine
Pot ili Poth	početak 13. st.
Pavao Gyerege i Stjepan Csák	oko 1228.
magister Acho	1281.
Ugrin Pošov (Poušov)	kraj 13. st.
Henrik Gisingovac	1311. – 1317.
Nikola Ugrinov Iločki	1317.
Karlo Robert Anžuvinac	1317. – 1347.
Lovro Tot (Slaven)	1347. – 1357.
Nikola Kont i Ladislav Lőkös	1357. – 1369.
Ladislav Grđevački	1403. – 1405.
Ivan Morovički	1405.
Ugrin Petrov Orahovački	1411. – 1416.
Ladislav i Emerik Iločki	1417.
Grgur Stjepanov Orahovački	1420.
Ana Iločki	1422. – 1432.
Nikola Iločki	1471. – 1477.
Lovro Iločki	1477. – 1524.
Magdalena Iločki i Ladislav More	1526. – 1542.
Ivan i Rafael Podmanički	1533.
barun de Cordua	oko 1700. – 1723.
T. Fleischmann	1723.
Pejačevići	poslije 1723.
D. Mihalović (Mihaljević)	?
Heine	?
Pfeifer	?
barun Gutmann	posljednji vlasnik

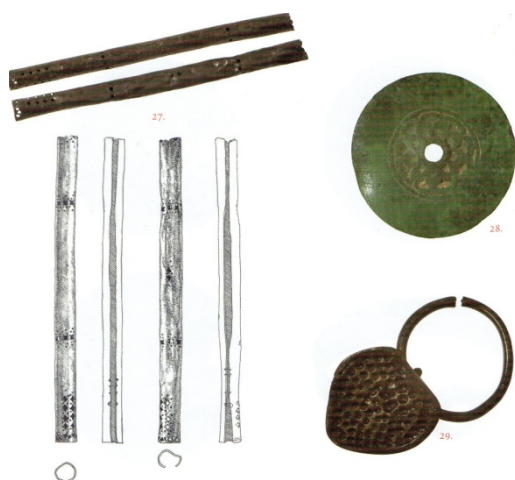
Tablica 2.: Popis vlasnika Ružica-grad

Slika 5: Doprozornik iz razdoblja gotike (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 60)

Slika 6: Renesansni vijenac (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 68)

Slika 7: Pribor za pisanje (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 79)

Slika 8: Primjeri noževa (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 93)

Slika 9: Lokot (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 99)

Slika 10: Žvale (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 133)

Slika 11: Turska keramika (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 200)

Slika 12: Renesansna keramika (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 211)

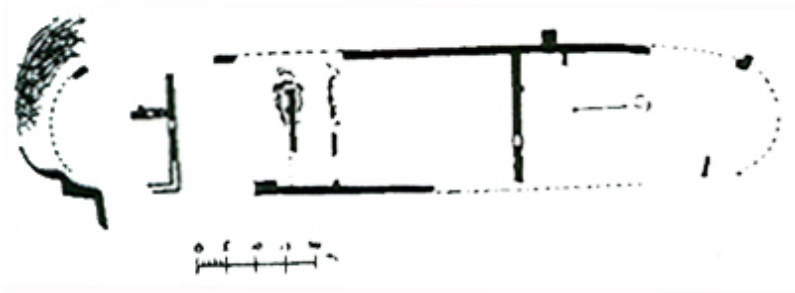
Slika 13: Lule (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 219)

Slika 14: Pećnjaci u obliku lukovice (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 234)

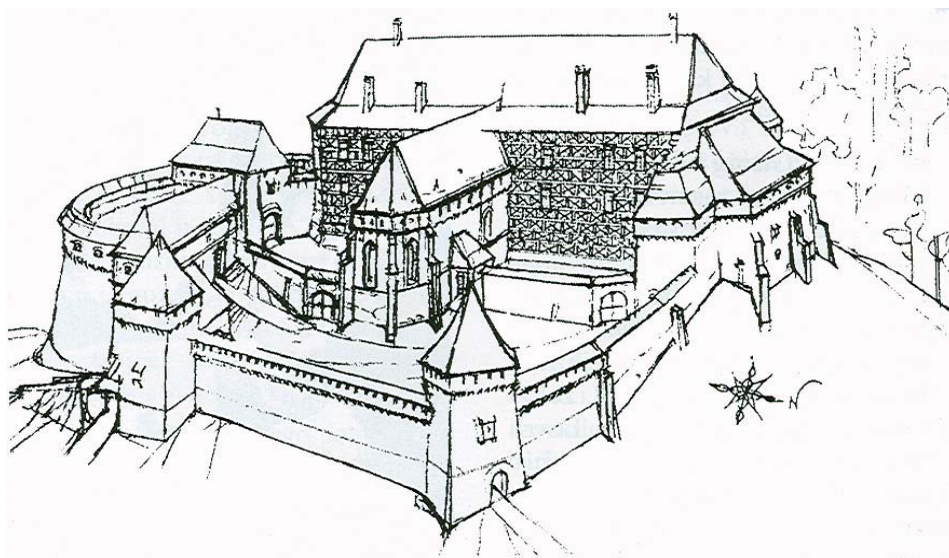
Slika 15: Ulomci grbova (prema Z. Bojčić – M. Radić, 2004., str. 282)

Slika 16: Tlocrt Starog grada (prema *B. Nadilo, 2005., str. 280*)

Slika 17: Ostaci Starog grada (prema *B. Nadilo, 2005., str. 281*)

Slika 18: Rekonstrukcija Ružica-grada (prema B. Nadilo, 2005., str. 281)

9. POPIS KRATICA

ELU – Enciklopedija likovnih umjetnosti

SS – *Scrinia Slavonica*

VHAD – *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*

VMK – *Vijesti muzealaca i konzervatora*

10. LITERATURA

J. ADAMČEK, 1980, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber

S. ANDRIĆ, 2008, Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (prvi dio), *SS*, 8, Slavonski Brod, 55-112.

M. BALIĆ, 1974, Pregled dvoraca i srednjovjekovnih utvrđenih gradova u Slavoniji (prvi dio), *VMK*, 23, Zagreb, 13-25.

M. BALIĆ, 1974a, Srednjovjekovni grad Ružica – zaštitno konzervatorski radovi i nalazi, *VMK*, 23, Zagreb, 51-53.

Z. BOJČIĆ – M. Radić, 2004, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Osijek: Muzej Slavonije.

J. BÖSENDORFER, 1994, *Crtice iz slavonske povijesti*, Vinkovci: Privlačica.

D. FELETAR – T. ĐURIC, 2002, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, Zagreb: Hrvatski zemljopis

A. HORVAT, 1966, Ružica, *ELU*, Zagreb: LZMK.

B. NADILLO, 2005, Obrambene građevine na sjevernim obroncima Krndije, *Građevinar*, 57, Zagreb, 277-283.

V. RADAUŠ, 1973, *Srednjovjekovni spomenici Slavonije*, Zagreb: JAZU.

Đ. SZABO, 1914, Orahovičke gradine, *VHAD* n.s. 13, Zagreb, 94-102.

Đ. SZABO, 2006, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Golden Marketing.

D. VUKIČEVIĆ – SAMARDŽIJA, 1986, *Sakralna i gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.

Marijana Matijević
Universtity of Zadar
Department of History

The town of Ružica

Abstract

The town of Ružica, a medieval locality close to Orahovica on the slopes of Papuk is a town, fortress and castle all in one. Its name or the name of one of the nearby fortresses which is mentioned in the sources was Raholca, Rahovca, Rahonca, Rahoca, which is actually a Hungarian translation or a version of a Croatian Orahovica and its version Rahovica. The name Ružica most likely represents the distorted version of the Hungarian Rahoca that transformed over time into a Croatian Ružica. Founded at the end of the 14th and the beginning of the 15th century, the town of Ružica experienced its rise at the time of Nikola and Lovre Iločki, whose death interrupted the growth of the city. After the Turks had left, a Christian crew and the city changed its owners until the 18th century when it was abandoned. Among the many sources from the beginning of the 13th to the 18th century, it is difficult to determine which refer exactly or exclusively to Ružica, as there is a residential palace at the foot of Ružica and also a fortress Stari Grad not far away from Ružica that some of them could refer to. Among the archeological findings the dominant ones are those from the late Medieval and Turkish period. There are four phases in the construction of the town of Ružica, which in an artistic sense portray the Gothic and Renaissance elements. The castle chapel is particularly interesting, a nave hall church, which was one of the biggest at that time in Slavonija. The quality of architectural decoration stands out and also includes distinct stone portals, jambs, cantilevers, capitals and columns as well as fragments of the aforementioned elements. Among the metal objects the important ones are the silver belt latch from the period of Turks, a button decorated with lilies, the symbol of Angevins and the rest. Also, two decorative tubes were found which are a part of the stationery, a rhomboid armature and a book clasp, a bronze plate, pieces of bronze candle holders, belt buckles, horseshoes, remains of bits, specific links for saddle fastening, silver penny of Nikola Iločki, numerous ceramic pottery, etc. Well kept ovens are most likely the best representation of the importance and the riches of the town of Ružica and its owners. Restoration-conservation works were begun by the Regional institute for Protection of Cultural Monuments in Osijek in 1965, and it lasted until the nineties. A medieval fortress Stari Grad, situated 2 km south of Ružica, is older and constructed in a simpler fashion, yet until now largely unexplored. Although insufficiently executed excavations as well as the disappearance of monuments prevent us from having a better picture of the town in its entirety, the importance and the meaning of Ružica as a great and rich fortress is unquestionable.